

УДК 331.5.024.5:631.158

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-4-10>**Нежид Ю.С.**аспірантка кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Харківського національного аграрного університету
імені В.В. Докучаєва**Nezhyd Julia**

Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaiev

**ЗАЙНЯТІСТЬ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ:
ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ****EMPLOYMENT IN THE AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY:
ECONOMIC ESSENCE AND FORMATION FACTORS**

У статті розглянуто сутність та зміст категорії «зайнятість», яка одночасно перебуває у сфері досліджень багатьох наукових дисциплін. Проаналізовано визначення поняття зайнятості в Законі України «Про зайнятість населення» та розкрито погляди науковців на цю категорію. Визначено, що для побудови ефективного механізму управління зайнятістю необхідно обґрунтувати чинники, які мають опосередкований вплив на рівень цього показника, що дасть змогу розробити пріоритетні заходи з регулювання ринку праці. Узагальнено та охарактеризовано головні чинники формування зайнятості та обґрунтовано кожен із них. Класифікація чинників формування зайнятості дала змогу виявити та здійснити детальну оцінку основних тенденцій формування ефективної зайнятості в аграрному секторі економіки. Проаналізовано кожен чинник формування зайнятості у контексті подальшого розроблення механізму управління зайнятістю в аграрному секторі. Окреслено основні шляхи вдосконалення регулювання зайнятості в аграрному секторі економіки.

Ключові слова: зайнятість, безробіття, аграрний сектор економіки, трудові відносини, ринок праці, механізм.

В статье рассмотрены сущность и содержание категории «занятость», которая одновременно находится в сфере исследований многих научных дисциплин. Проанализированы определения понятия занятости в Законе Украины «О занятости населения» и раскрыты взгляды ученых на данную категорию. Определено, что для построения эффективного механизма управления занятостью необходимо обосновать факторы, которые имеют косвенное влияние на уровень занятости, что позволит разработать приоритетные меры по регулированию рынка труда. Обобщены и охарактеризованы главные факторы формирования занятости и обоснован каждый из них. Классификация факторов формирования занятости позволила выявить и провести детальную оценку основных тенденций формирования эффективной занятости в аграрном секторе экономики. Проанализирован каждый фактор ее формирования в контексте дальнейшей разработки механизма управления занятостью. Определены основные пути совершенствования регулирования занятости в аграрном секторе.

Ключевые слова: занятость, безработица, аграрный сектор, трудовые отношения, рынок труда, механизм.

Employment is one of the most important macroeconomic indicators, which, combined with GNP, affects the current standard of living, the state of the national market and the well-being of every citizen. The agrarian sector is one of the budget-forming branches of the national economy. However, due to the high level of unemployment and labor migration, the issue of managing employment processes, especially in the agrarian sector, is of a particular relevance. Employment is a litmus test that reflects all the transformation processes in the sectoral structure of economy. This category is also under the research of many scientific disciplines. In the course of the research the definition of the conception "employment" in the Law of Ukraine "About Employment of the Population" is analyzed and the views of scientists concerning this category are revealed during the period of formation and development of the domestic economy. The level and transformational changes of employment are influenced by almost all the processes and tendencies of economy, politics, society, legislation, etc. The classification of factors in employment formation allowed to identify and estimate in details the main tendencies to form an effective employment in the agrarian sector of economy. Accordingly, the main factors of employment formation were grouped and characterized, and their direct influence on current processes taking place in the labour market were revealed. The necessity of influence concerning a political factor on the mechanism of employment management in the agrarian sector of economy is substantiated. It will allow to carry out an effective employment policy in accordance with international norms and standards. The necessity to develop a network of pre-school and school educational institutions and social infrastructure as a whole was substantiated too. The role and place of the State Employment Service in the modern labour market as one of the effective mechanisms in organizational factor were determined. The carried out research enables to identify the main ways of regulating the employment process in the agrarian sector of economy. It will ensure the further formation of an effective organizational and economic mechanism to regulate employment.

Key words: employment, unemployment, agrarian sector of economy, labour relations, labour market, mechanism.

Постановка проблеми. Зайнятість населення належить до показників, що дають змогу охарактеризувати сучасний рівень життя та добробут кожного громадянина й є індикатором, який відображає макроекономічне становище країни, трансформаційні процеси в економіці, рівень розвитку соціально-трудова відносин тощо. Відповідно до певних структурних змін у зайнятості населення за видами економічної діяльності, особливої уваги потребує вивчення питання регулювання зайнятості саме в аграрному секторі.

Сьогодні повинна бути запроваджена політика, яка дала б змогу ефективно здійснювати практику управління на сучасному ринку праці та нівелювати негативні тенденції, а саме: високий рівень міграції, безробіття, низькі показники демографії, відсутність мотивації до праці у працівників, руйнацію соціальної інфраструктури. Відповідно до цього, на початковому етапі побудови ефективного організаційно-економічного механізму управління зайнятостю в аграрному секторі економіці важливими є вивчення її дефініції та встановлення чинників, що її формують.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність та чинники формування зайнятості, зокрема в аграрному секторі економіки, детально досліджували численні вітчизняні науковці: В.Г. Андрійчук, Д.П. Богиня, О.А. Богуцький, О.О. Герасименко, В.К. Горкавий, О.А. Грішнова, В.С. Дієсперов, А.М. Колот, Е.М. Лібанова, О.М. Могильний, Т.І. Олійник, В.М. Петюх,

М.С. Пономарьова, П.Т. Саблук, К.І. Тарасова, Л.В. Транченко, С.А. Харчук, В.Й. Шиян, В.В. Ярова та ін.

Незважаючи на наявність численних праць та наукових розробок, що дали змогу отримати потужну базу теоретичних та практичних напрацювань, потрібно продовжувати дослідження в напрямі врегулювання негативних процесів зайнятості в аграрному секторі, що дасть змогу в майбутньому зупинити занепад та руйнацію сільських територій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає у розкритті поглядів науковців на сутність категорії «зайнятість» у процесі становлення вітчизняної економіки, а також деталізації чинників, що забезпечують її формування в аграрному секторі економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія «зайнятість» є важливим індикатором соціально-економічного розвитку суспільства. Зайнятість тісно пов'язана з формуванням національного доходу та можливістю самореалізації особи через суспільно корисну діяльність. В економічній науці категорія «зайнятість» є досить складною і багатогранною, і тісно пов'язана з виробництвом, розподілом, споживанням, способом життя тощо.

Вивчення сутності цієї категорії є важливим під час проведення аналізу сучасного стану ринку праці та вимагає використання комплексного підходу, адже в різні періоди історичного, економічного розвитку нашої держави науковці

по-різному визначали та розробляли власний підхід до розкриття сутності зайнятості.

Дослідник О.І. Кремень зазначає, що досить тривалий час категорія «зайнятість» майже не використовувалася у вітчизняних наукових працях, статистичних і соціологічних дослідженнях [1]. Це явище науковець пояснює наявністю принципу загальності праці. Сутність цього принципу полягає у тому, що кожен має право на працю і тим самим дає зрозуміти, що безробіттю у соціальній країні немає місця.

Проте кінець ХХ ст. знаменується різкою зміною економічного становища нашої держави, що призвело до масового банкрутства підприємств, неплатоспроможності населення, гіперінфляції. Результатом таких негативних процесів стали раніше невідомі явища, такі як безробіття, тіньова зайнятість. Саме у цей період процес зайнятості потребував урегулювання на державному рівні, результатом чого стало прийняття 1 березня 1991 р. сьогодні вже нечинного Закону України «Про зайнятість населення». У цьому Законі зайнятість визначалася як діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб і така, що, як правило, приносить їм дохід у грошовій або іншій формі.

Із часом стало зрозуміло, що цей Закон не повністю відповідає міжнародним нормам, має певні неточності, що може призвести до різного трактування понять. Відповідно, вже з 1 січня 2013 р. набрав чинності новий Закон України «Про зайнятість населення», де зайнятість розуміється як не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їхніх особистих та суспільних потреб із метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їхній власності, у тому числі безоплатно [2].

Науковці С.В. Мочерний та В.М. Петюх на початкових етапах становлення економіки в нашій державі зайнятість розкрили як сукупність відносин, пов'язаних із забезпеченням працездатного населення робочими місцями та його участю в суспільно корисній діяльності, що приносить заробіток або дохід для забезпечення розширеного, нормального відтворення робочої сили [3; 4].

Зайнятість як багаторівневу соціально-економічну систему у своїх дослідженнях розкриває Б.О. Баласинович, уточнюючи, що ця категорія синтезує складний комплекс економічних, соціальних, організаційно-правових та інших відносин у суспільстві щодо участі індивіда в усіх видах діяльності для задоволення

власних і суспільних потреб для забезпечення розвитку професійно-кваліфікаційних здібностей і вмінь відповідно до морально-психологічних якостей і настанов особистості [5].

Дослідник О.О. Ахмедова категорію «зайнятість» розкриває як явище і надає таке уточнення поняття: це соціально-економічне явище, яке полягає у суспільно корисній діяльності громадян, спрямованій на реалізацію їхнього трудового потенціалу й такої, що приносить заробіток (трудоий дохід) [6].

Своєю чергою, С.А. Харчук зайнятість визначає як соціально-економічну категорію, що є складною і досить багатогранною та відображає потяг людини до самовираження та задоволення матеріальних, фізичних і духовних потреб через мотиваційні отримання винагороди [7].

Науковці А.М. Колот, О.А. Грішнова, О.О. Герасименко у своїй колективній праці зайнятість населення вважають фундаментом економічного зростання країни, вирішальним чинником створення валового національного продукту, матеріального й духовного добробуту людей, провідною сферою реалізації їхніх життєвих інтересів, основним засобом задоволення різноманітних потреб. Забезпечення зайнятості населення є найвищим пріоритетом соціально-трудоих відносин та їх регулювання [8].

Різні науковці зайнятість визначали як систему, категорію, явище, фундамент економічного зростання, проте кожен зазначав, що дефініція зайнятості висвітлює як економічний, так і соціальний складник.

Таким чином, під зайнятістю ми розуміємо сферу виробничих відносин, яка повністю відповідає законодавчим вимогам і формується під впливом попиту та пропозиції на ринку праці, дає змогу повною мірою реалізувати потенційні можливості та права працівників щодо використання власного потенціалу для створення благ, задоволення потреб і формування корисного ефекту в процесі виробництва шляхом отримання доходу. Зазначимо, що зайнятість перебуває під впливом низки чинників, на які впливають економічні процеси, зміни в законодавстві, здійснюється вплив із боку суспільства і політики. На рисунку узагальнено та визначено головні чинники формування зайнятості.

Залежність аграрного сектору від природно-кліматичних умов викликає нерівномірності у попиті й пропозиції на ринку праці протягом року.

На думку Т.І. Павлюк, незбіг часу виробництва і робочого періоду зумовлює неоднакову потребу в затратах праці на різних етапах виробництва сільськогосподарської продукції [11]. Так, у зимовий період часу потреба у використанні робочої сили є мінімальною, а

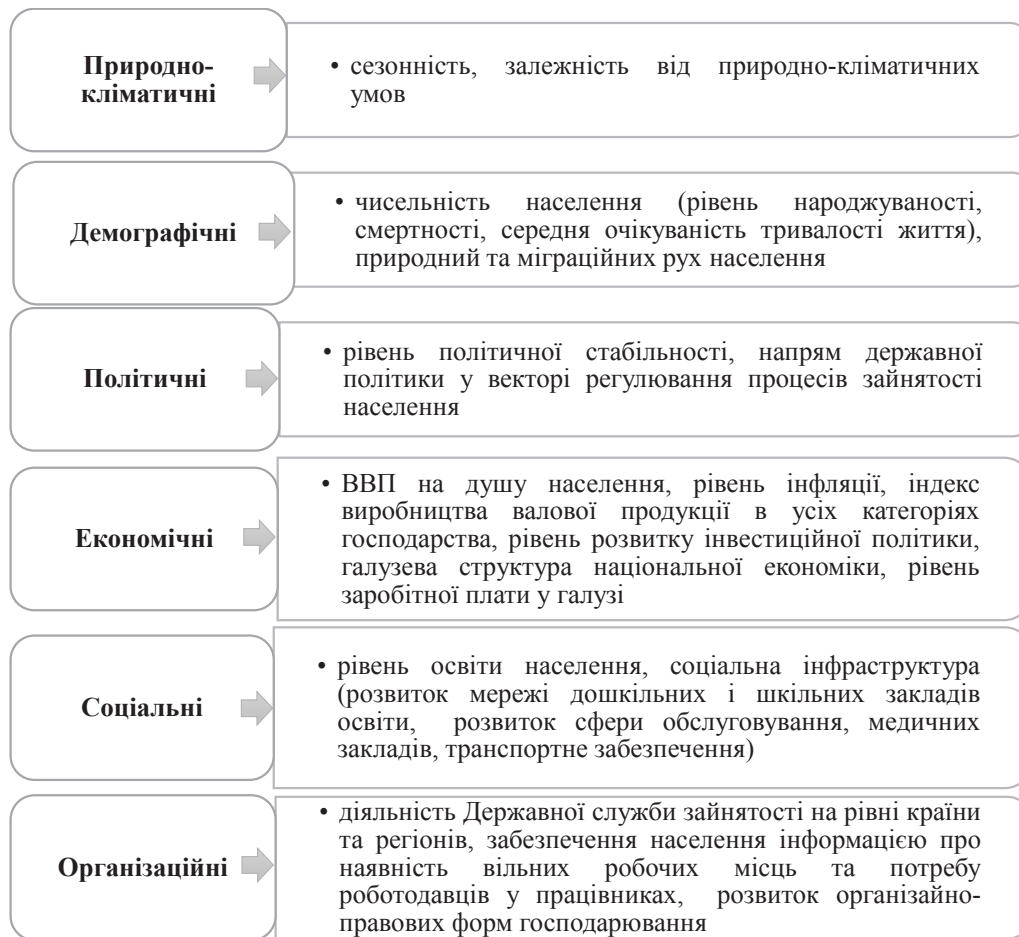

Рис. 1. Класифікація чинників формування зайнятості в аграрному секторі

Джерело: узагальнено за [9; 10]

в літньо-осінній – максимальною. Відповідно, виникає така форма праці, як сезонна. У разі формування механізму управління зайнятістю варто визначити напрями щодо мінімізації впливу сезонного характеру виробництва на процеси зайнятості.

Демографічний чинник є одним із параметрів, що впливає на розвиток зайнятості у цілому по країні, так і в аграрному секторі зокрема. Він показує прямий зв'язок між зайнятістю та загальними показниками відтворення населення. Дослідження доводять, що наслідки демографічної кризи негативно вплинули на динаміку чисельності постійного населення як у цілому, так і на чисельність населення в сільській місцевості, що вимагає запровадження ефективних заходів, що сприятимуть збереженню трудового потенціалу.

Аграрний сектор – це галузь національного господарства, яка забезпечує прибуток національній економіці України. Саме тому економічний чинник має опосередкований вплив на формування попиту на робочу силу, відображає здатність працівника реалізувати свій потенціал, що дасть змогу забезпечити гідний

рівень життя. У процесі забезпечення зайнятості важливим є матеріальне стимулювання праці, оскільки без достатнього рівня оплати праці неможливо побудувати соціально-трудова відносини в масштабах підприємства та цілої країни.

Проведення політики зайнятості є важливим індикатором, що відображає соціально-економічний розвиток держави та застосування вектора міжнародної політики у сфері зайнятості. Повністю погоджуємося з думкою В.Б. Сухомлина, що політика зайнятості сприяє поглибленню уявлень щодо вирішення актуальних питань подолання безробіття, пошуку ефективних інструментів оптимізації у сфері зайнятості населення України [12].

Проте нинішня ситуація на ринку праці диктує необхідність проведення активних заходів та впровадження нових механізмів державного регулювання, залучення європейського досвіду, де показник безробіття не зменшують, а намагаються його попередити; затвердження Програми сприяння зайнятості населення в аграрному секторі економіки на 2020–2021 рр. як на рівні окремих регіонів, так і в цілому по країні.

Подальший розвиток аграрного сектору неможливий без залучення інновацій, що, своєю чергою, вимагає певного рівня освіти, адже саме освіта є фундаментом розвитку виробництва. Пріоритетними заходами мають стати побудова розгорнутої мережі дошкільних і шкільних закладів, доступність та можливість отримання якісної освіти. Також необхідним важелем для залучення робочої сили в аграрний сектор є розвиток соціальної інфраструктури, а саме сфери обслуговування, медичних закладів, транспортного сполучення.

До організаційних чинників формування зайнятості належить діяльність Державної служби зайнятості. Сьогодні у зв'язку з високим рівнем безробіття, трудової міграції ефективна діяльність служб зайнятості може стати одним із механізмів виходу з кризи. Діяльність служби передбачає надання на безоплатній основі посередницьких послуг роботодавцям та особам, що прагнуть працевлаштуватися, реалізує право на соціальний захист від безробіття, здійснює пошук вакансій, дає змогу проходження навчання за різними робітничими професіями, забезпечує виплатами у зв'язку з тимчасовою втратою роботи.

Уважаємо за необхідне впровадити в практику Державної служби зайнятості заходи, що дадуть змогу підвищити конкурентоспроможність аграрного товаровиробника на ринку праці, а також підвищать рівень мотивації безробітних до пошуку роботи. Основні шляхи вдосконалення регулювання зайнятості в аграрному секторі вбачаємо у таких заходах:

– збереження трудового потенціалу шляхом упровадження політики, що сприятиме підвищенню народжуваності та зниженню смертності, підвищенню тривалості життя;

– державне регулювання міграційних процесів;
– ефективне використання природного та ресурсного потенціалу;

– затвердження Програми сприяння зайнятості населення в аграрному секторі, що передбачатимуть програми підтримки бізнесу на селі;
– підтримка системи економічного зростання та розвитку селянських (фермерських) господарств;

– доступність якісної освіти;

– розвиток соціальної інфраструктури в сільській місцевості, що сприятиме повному задоволенню потреб суспільства;

– підвищення результативності діяльності Державної служби зайнятості;

– розвиток корпоративної соціальної відповідальності аграрного бізнесу.

Висновки з даного дослідження. За результатами проведених досліджень відзначимо, що питання формування та регулювання зайнятості, зокрема в аграрному секторі економіки, не втрачають своєї актуальності й вимагають ґрунтовних досліджень. Єдиний підхід до розкриття сутності зайнятості буде сприяти ефективному розробленню політики, що дасть змогу підвищити конкурентоспроможність аграрних підприємств як суб'єктів на ринку праці та розробити ефективні механізми управління аграрним сектором. Визначення головних чинників формування зайнятості дасть змогу проводити на державному рівні заходи щодо врегулювання соціального захисту та соціального діалогу; забезпечення ефективної зайнятості серед молоді для запобігання стрімкого відтоку найкращих фахівців за кордон; урегулювання питань щодо нестандартних форм зайнятості тощо.

Список використаних джерел:

1. Кремень О.І. Зайнятість населення: основні підходи до трактування сутності та сегментації. *Економічний простір : збірник наукових праць*. 2010. № 35. С. 129–151.
2. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. Дата оновлення: 31.08.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення: 23.07.2019).
3. Мочерний С.В. Основи економічних знань: запитання і відповіді : навчальний посібник. Київ : Знання України, 1996. 272 с.
4. Петюх В.М. Ринок праці : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 1999. 288 с.
5. Баласинович Б.О. Зайнятість в умовах становлення інформаційного суспільства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01. Київ, 2005. 19 с.
6. Ахмедова О.О. Удосконалення механізму державного управління зайнятістю населення в регіоні на засадах індивідуально орієнтованих програм : дис. ... канд. наук з держ. управ. : 25.00.02. Донецьк, 2010. 180 с.
7. Харчук С.А. Зайнятість сільського населення як передумова розвитку сільських територій : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Київ, 2011. 20 с.
8. Економіка праці та соціально-трудова відносини : підручник / А.М. Колот та ін. ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. Київ : КНЕУ, 2009. 711 с.
9. Чуб О.В. Чинники ефективної зайнятості молоді в сучасних умовах. *Соціально-трудова відносини: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 319–324. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2014_2_48 (дата звернення: 23.07.2019).

10. Куцеволова М.В. Фактори впливу на зайнятість населення регіонів: можливості використання у процесі формування політики зайнятості. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2(30). С. 225–236. URL: <https://dse.org.ua/archive/30/17.pdf> (дата звернення: 23.07.2019).
11. Павлюк Т.І. Особливості зайнятості населення в сільському господарстві. *Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2018. Вип. 28. С. 415–420.
12. Сухомлин В.Б. Формування та реалізація державної політики у сфері зайнятості населення : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управ. : 25.00.02. Київ, 2019. 23 с.

References:

1. Kremen O.I. (2010). Zaniatist naseleennia: osnovni pidkhody do traktuvannia sutnosti ta sehmentatsii [Employment of the population: the main approaches to the interpretation of the nature and segmentation]. *Ekonomichnyi prostir : zbirnyk naukovykh prats*, no. 35, pp. 129–151.
2. Pro zainiatist naseleennia : Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 № 5067-VI: stanom na 01.01.2013 r. [On Compulsory State Social Unemployment Insurance: The law of Ukraine from 05.07.2012 number 5067-VI]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (accessed 23 July 2019).
3. Mochernyi S.V. (1996). Osnovy ekonomichnykh znan: zapytannia i vidpovidi : navch. posib. [Basics of economic knowledge: questions and answers]. Kyiv : Znannia Ukrainy. (in Ukrainian)
4. Petiukh V.M. (1999). Rynok pratsi : navch. posib. [Labor market]. Kyiv : KNEU. (in Ukrainian)
5. Balasynovych B.O. (2005). Zainiatist v umovakh stanovlennia informatsiinoho suspilstva [Employment in an Information Society] (PhD Thesis), Kyiv.
6. Akhmedova O.O. (2010). Udoshkonalennia mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia zainiatistiu naseleennia v rehioni na zasadakh indyvidualno oriientovanykh prohram suspilstva [Improvement of the mechanism of public administration of employment in the region on the basis of individually oriented programs] (PhD Thesis). Donetsk, 2010.
7. Kharchuk S.A. (2010). Zainiatist silskoho naseleennia yak peredumova rozvytku silskykh terytorii [Employment in an Information Society] (PhD Thesis), Kyiv.
8. Kyiv National Economic University (2010). Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny [Labor economics and social-labor relations]. Kyiv : KNEU. (in Ukrainian)
9. Chub O.V. (2014). Chynnyky efektyvnoi zainiatosti molodi v suchasnykh umovakh [Factors of effective youth employment in modern conditions]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka* [Social-labor relations: theory and practice] (electronic journal), no. 2, pp. 319–324. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2014_2_48 (accessed 23 July 2019).
10. Kutsevolova M.V. (2017). Faktory vplyvu na zainiatist naseleennia rehioniv: mozhlyvosti vykorystannia u protsesi formuvannia polityky zainiatosti [Factors affecting the employment of the population of the regions: opportunities for employment policy-making in the process]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika* [Demography and the social economy] (electronic journal), no. 2, pp. 225–236. Available at: <https://dse.org.ua/archive/30/17.pdf> (accessed 23 July 2019).
11. Pavliuk T.I. (2018). Osoblyvosti zainiatosti naseleennia v silskomu hospodarstvi [Features of employment of the population in agriculture]. *Visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho*. 2018. Vol. 28, pp. 415–420.
12. Sukhomlyn V.B. (2019). Formuvannia tarealizatsiia derzhavnoi polityky u sferi zainiatosti naseleennia [Formation of public policy implementation in the sphere of employment of the population] (PhD Thesis), 2019.